

כל המטמא מדרס מטמא טמא מת: דעת הרמב"ם

- א. הקדמה
- ב. פשוטי כלי עץ
- ג. יסוד דין "כל המטמא מדרס - מטמא טמא מת"
- ד. דעת הרמב"ם
  1. סתירה בדעת הרמב"ם
  2. ביאורי האחרונים בדעת הרמב"ם
  3. קושיות על הסברים אלה: הרמב"ם מטהר אף מדרבנן
  4. שאלות על הקל-וחומר
  5. פירוש רבינו חננאל לקל-וחומר
  - ה. ניסיון ביאור בדעת הרמב"ם ודחייתו
  - ו. פירוש הרמב"ם לסוגיה בשבת
  - ז. פירוש חדש בדעת הרמב"ם
  - ח. סיוע לפירושו בדעת הרמב"ם: דינו של שק
  - ט. יישוב הראיות המורות שיש לרמב"ם את הכלל של כל המטמא מדרס
  - י. סיכום

א. הקדמה

אחד מן העקרונות הבסיסיים בהלכות טומאת כלים הוא שכלי שאין לו בית קיבול אינו מקבל טומאה. אלא שלכלל זה ישנם כמה חריגים: בכמה מקרים שנמנו במפורש במשנה ובתלמוד, גם חפץ שאין לו בית קיבול - מקבל טומאה. אחד המקרים החריגים הללו הוא כלי עץ שאין להם בית קיבול אך מקבלים טומאת מדרס, היינו טומאת משכב הזב וחבריו ומושבם. לא זו אף זו, הגמרא קובעת בכמה מקומות כי פשוטי כלי עץ המקבלים טומאת מדרס נטמאים גם בטומאת מת - מחמת קל וחומר. אכן, עיון בדברי הרמב"ם במשנה תורה ובפירוש המשנה מלמד כי עמדתו לגבי הדין האחרון - היינו שפשוטי כלי עץ המקבלים טומאת מדרס מקבלים גם טומאת מת - אינה פשוטה. האחרונים עסקו בסוגיה זו, ואף אנו נענה חלקנו בעניין זה בעקבות דבריהם.

תחילה נבאר את בקצרה את דינם של פשוטי כלי עץ המקבלים טומאה ונעמוד על תוקפו של דין זה; אחר נציע את סוגיית הגמרא הקובעת שכלים אלה מיטמאים בטומאת מת; ולבסוף נעמוד בהרחבה על שיטת הרמב"ם בסוגיה זו.

ב. פשוטי כלי עץ

המשנה במסכת כלים (ב, א) קובעת:

כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית פשוטיהן טהורים ומקבליהן טמאים.

מן התורה אפוא כלי עץ מקבלים טומאה רק אם יש להם בית קיבול.¹ לדין זה מצאנו חריגים מסוימים – פשוטי כלי עץ המשמשים את האדם ואת משמשיו כגון שולחן² – אולם לפי כמה מהראשונים, זהו דין מדרבנן. ייתכן גם שפשוטי כלי עץ שלהם בית קיבול רחב נחשבים לכלי קיבול,³ אבל מדברי הרמב"ם (הל' כלים ד, א) נראה כי הוא אינו סובר כך.

כל הדברים הללו אמורים בכלים שאינם מיועדים לשכיבה ולישיבה, אולם פשוטי כלי עץ המיועדים לשכיבה ולישיבה, היינו למדרס, ולהם צורת כלי – נשתנה דינם והם מקבלים טומאה, טומאת מדרס, מן התורה. במילים אחרות: לגבי טומאת מדרס, לא דרשה התורה שיהיה לכלי בית קיבול אלא די שיהיה מיועד למדרס.

דין זה נאמר לגבי טומאת מדרס, אולם מה לגבי טומאות אחרות? האם כיוון שפשוטי כלי עץ אלה מקבלים טומאת מדרס, הם מקבלים גם טומאות אחרות? בסוגיה זו נחלקו ככל הנראה הראשונים: לדעת רוב הראשונים, פשוטי כלי עץ הנטמאים מדרס, נטמאים גם בכל שאר טומאות, מן התורה;⁴ ואילו לדעת הרמב"ם – ככל הנראה – אין הם מקבלים טומאה אפילו מדרבנן (שלא כפי שכתבו האחרונים כי מהם מקבלים טומאה מדרבנן; ובהסתמך על דברי רבנו חננאל כדלקמן). במאמר זה נדון כאמור בדעת הרמב"ם בסוגיה זו.

נציע עתה את סוגיית הגמרא המלמדת כי "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת".

1. במאמר זה ננקוט תמיד את המונח "כלי עץ" אולם כוונתנו ככלל גם לכלי עור וכלי עצם, הגם שיייתכן כי בפרטים מסוימים יש הבדלים בין דיני הכלים הללו (ולא נדון בהם במאמר זה). גם לכלי זכוכית דינים שונים ולא נדון בהם כאן.
2. דין זה לא נאמר בגמרא אלא בספרא (שמיני, פרשה ו, סוף פרק ז, אות ד): "מה שק מיוחד שהוא משמש את האדם ואת משמשי האדם, אף אני מרבה השולחן והדולפקי שהם משמשים את האדם ואת משמשי האדם". הראשונים נחלקו האם תוקפו של דין זה מדאורייתא או שמא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (ראה תוספות, בבא בתרא סו ע"א, ורמב"ן, רשב"א וריטב"א שם). דעת הרמב"ם (הל' כלים ד, א) היא שדין זה מדרבנן.
3. ראה רש"י, מנחות צו ע"ב, ד"ה טמאה; מדבריו נראה שאף מדאורייתא מיטמא. ראה גם תוספות, שם, ד"ה לדברי. מביאור הגר"א (או"ח, סי' תרכט, אות ז) נראה שמפרש שזוהי מחלוקת בין הגמרא לספרא: הספרא מטמאה פשוטי כלי עץ אם הם משמשים אדם ומשמשיו, והגמרא (בכורות לח ע"א) מטמאה אם פשוטי כלי העץ רחבים קצת ע"ש.
4. במאמר זה נכתוב "טומאת מת" אולם כוונתנו גם לשאר טומאות מגע כשרץ וכדומה.

ג. יסוד דין "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת"

במסכת שבת (פד ע"א; וכן במסכת בבא קמא כה ע"ב) מלמדת הגמרא:

מפץ במת מנין, ודין הוא: ומה פכין קטנים שטהורין בזב – טמאים במת, מפץ שטמא בזב – אינו דין שיהא טמא במת?

רש"י על אתר ביאר כי "מפץ" הוא כלי העשוי מקנים והוא בכלל פשוטי כלי עץ המיועדים למשכב ומושב, וכי הגמרא מבקשת ללמדנו "שכלי הראוי למשכב ומושב מקבל טומאת מגע במת". את מהותו של הקל-וחומר ביאר רש"י באופן הבא:

ודין הוא ומה פכין קטנים – של חרס, שטהורין בזב, שאינן מטמאין על ידו בשום טומאה, דלמדרס לא חזו דאין עשוין לשיבה, ועוד, שהן של חרס, ובמגע לא לטמאו דאין מטמאות אלא מאוירן, ואין יכול להכניס אצבעו לתוכן, מפני שפיהן צר, ובהיסט לא – דאפקיה רחמנא בלשון נגיעה, דכל שאינו מטמא במגע אינו מטמא בהיסט, ובהעור והרוטב (חולין קכד ע"ב) אמר נמי הכי לגבי טומאת משא: את שבא לכלל מגע – בא לכלל משא, אף על פי שאפשר ליגע בחוט השערה, ותניא בתורת כהנים דשיער הזב מטמא – הני מילי כלי הראוי לנגיעת בשרו, ולהכי אפקיה רחמנא בלשון נגיעת בשר, כדכתיב "והנוגע בבשר הזב".

טמאין במת – באהל המת, דכתיב (במדבר יט) וכל כלי פתוח.

מפץ שטמא בזב – דהא חזי למשכב, וכתיב וכל המשכב וגו' ומהכא נפקא לן בעלמא (גדה מט ע"ב) דכל המטמא במדרס – מטמא טומאת מת, ואפילו פשוטי כלי עץ.

דברי רש"י מבואר אפוא כי קל וחומר זה מלמד שכל פשוטי כלי עץ הטמאים מדרס – מקבלים כל טומאות מגע. כיוצא בזה כתבו התוספות (שם, ד"ה מפץ), הרמב"ן והרשב"א (בבא בתרא סו ע"א), הראב"ד (הל' מקוות א, ד), הרא"ש (כלים ב, א) וראשונים נוספים. הרמב"ן והרשב"א (בבא בתרא סו ע"א) למדו דין זה מדברי הגמ' במסכת בכורות (לח ע"א):

ואין לו תוך בכלי שטף דאורייתא בר קבולי טומאה הוא? דומיא דשק בעינן, מה שק מיטלטל מלא וריקן – אף כל מיטלטל מלא וריקן! בהנך דחזו למדרסות...

כלומר חפץ הראוי למדרס, אף שאינו כלי קיבול, טמא בכל הטומאות. למעשה, כך נאמר במפורש במשנה (נידה ג, ו; אף שלא נאמר שם שזה מדאורייתא):

כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת, ויש שמטמא טמא מת ואינו מטמא מדרס.

אם כן, מכמה מקורות עולה בצורה פשוטה שכל חפץ המקבל טומאת מדרס, הרי הוא מקבל טומאת מת אף שמצד עצמו אינו ראוי לטומאה זו.

כדי לעמוד על אופיו של הקל-וחומר שערכה הגמרא, עלינו להבין תחילה מהו "מפץ". כפי שנראה להלן, לדיון זה ישנה חשיבות להבנת דברי הרמב"ם בסוגיה. במסכת שבת (פד ע"א) מבואר שאין למפץ טהרה במקווה. כמו כן מבואר שם, שאף שכלי חרס כיון שאין לו טהרה במקווה אינו נטמא מדרס, מפץ נטמא מדרס "הואיל ואיכא במינו טהרה במקוה". רש"י ותוספות על אתר נחלקו בביאור טיבו של מפץ זה ומדוע אין לו טהרה במקווה. רש"י כתב שמדובר במפץ של קנים:

והא לית טהרה במקוה – דכי כתיב טבילה בפרשת שרצים ובפרשת מדין כתיבא, והנך כלים דכתיבי התם, ילפינן להו טבילה, אבל פשוטי כלי עץ שלא נכתבו שם לענין טומאה, לא ילפינן להו טבילה, ולית להו טהרה במקוה, דהא לא כתיבא בהו כי היכי דאוכל ומשקה אין להם טהרה במקוה, לפי שלא למדנו להם טבילה בתורה.

כלומר דין טהרה במקווה שייך רק בכלי קיבול, ולכן לפשוטי כלי עץ שנטמאו – בין בטומאת מדרס, בין בשאר טומאות – אין טהרה במקווה. אכן, אף שאין להם טהרה במקווה, הם נטמאים בטומאת מדרס משום "שיש בכלי עץ שיש להן טהרה במקוה כגון מקבלים" (שם, ד"ה שאני התם דאיכא במינו). מדברי רש"י עולה אפוא שלכל פשוטי כלי עץ הפשוטים, אף שטמאים מדרס וכן שאר טומאות (הנלמדות בקל-וחומר), אין טהרה במקווה (אבל פשוטי כלי עץ שטמאים מדין דרבנן, אפשר שיש להם טהרה במקווה).

התוספות (פד ע"א, ד"ה מפץ) חלקו על רש"י וכתבו:

מפץ במת מניין – פירש בקונטרס דמיירי במפץ של עץ; ואין נראה לרבינו תם דהא פשוטי כלי עץ יש להם טהרה במקוה כדמוכח בפרק קמא דסוכה (דף טז). דאמר מטה מיטהרת איברים ומוקי לה בפשוטי כלי עץ כגון ארוכה ושתי כרעים. ואומר ר"ת דהכא במפץ של שיפה ושל גמי דאין לו שום טומאה אלא מדרבנן לבד מטומאת מדרס כדפירש לעיל בפרק במה אשה (דף סו). והא דפשוטי כלי עץ אית להו טהרה במקוה אומר ר"י דנפקא לן מדכתיב (במדבר לא) וכל כלי עץ תתחטאו דמשמע אפילו פשוטי דומיא דכלי מתכות דכתיבי התם.

תוספות פירשו אם כן שמדובר במפץ העשוי משיפה וגמי, חומרים שאינם בכלל כלי עץ (משום שכלי עץ הוא דווקא כלי שמקורו בעץ ולא כל הגדל מן הקרקע), וטמאים רק מדרבנן.⁵ לפי הסברם, למפץ אין טהרה במקווה כיוון שלא נאמר בתורה אלא כלי עץ (לגבי טומאת כלים), אבל פשוטי כלי עץ הם בכלל כלי עץ שיש להם טהרה במקווה. הגמרא ריבתה מפץ של שיפה ושל גמי לטומאת מת – אף שבתורה נאמרה טומאת מת לגבי כלי עץ – מקל וחומר מפכים קטנים. כיוון שמפץ העשוי משיפה וגמי נטמא מדרס, קל וחומר שייטמא בשאר טומאות. על התמיהה מדוע מפץ העשוי משיפה וגמי נטמא מדרס, הלוא

5. אפשר שהטעם שטימאום חכמים משום שטימאו כל הגדל מן הקרקע הדומה לעץ.

אין לו טהרה במקווה, השיבה הגמרא שיש מינו טהורה – היינו כלי עץ רגיל הנטמא מדרס ונטהר במקווה (שכן שניהם גדלים מן הקרקע ולכן נחשבים ממין אחד, כפי שכתב הריטב"א על אתר).

מכלל הדברים עולה כי לפי רש"י, הקל-וחומר מלמדנו שכל הנטמא במדרס, אף שהוא פשוטי כלי עץ נטמא בטומאת מת; ואילו לפי התוספות, אנו למדים מהקל-וחומר שני דברים: (א) אף פשוטי כלים כיוון שמטמאים מדרס – נטמאים במת; (ב) אף דבר העשוי מחומר שלא נאמרה בו טומאת מת, כגמי ושיפה, כיוון שמטמא מדרס מטמא במת, ובלבד שיהיה במינו טהרה במקווה.⁶ לפי רש"י אין הבדל בין מפץ לשאר פשוטי כלי עץ ודינם שווה: אין להם טהרה במקווה. לפי תוספות, דווקא למפץ אין טהרה במקווה אבל לשאר פשוטי כלי עץ יש טהרה במקווה.⁷

ד. דעת הרמב"ם

כאמור, עיון בדברי הרמב"ם מורה כי דעתו בעניין הכלל הנזכר, "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת", שונה היא, לפחות מדאורייתא.

1. סתירה בדעת הרמב"ם

בפירושו למשנה (כלים ב, א) כתב הרמב"ם:

ודע כי פשוטי הכלים הללו כגון הכסאות והלוחות וקטבוליות העור ודומיהן הרי כולן מתטמאין מן התורה במשכב הזב ומושכו ואף על פי שאין להם בית קבול לפי שהוא ראוי למשכב ולמושב כמו שיתבאר במסכתא זו, אבל בשרץ ובמת וזולתם מאבות הטומאות אין מתטמאין אלא מקבליהן. אבל כלי עץ ועור ועצם הרי גם פשוטיהן מקבלין טומאה ואפילו בשאר טומאות וזה מדרבנן. ובגמר בתרא אמרו פשוטי כלי עץ דרבנן, נמצא אמרו כאן בכלי עץ פשוטיהן טהורין רוצה לומר מן התורה. ואין חלוק בין כלי עץ או כלי עצם ועור, וזכור כלל זה תמיד.

בפירוש המשנה מבואר אפוא כי לדעת הרמב"ם, מן התורה פשוטי כלי עץ המיוחדים למדרס טמאים במדרס הזב (וכיוצא בו) וטהורים משאר טומאות, ומדברי חכמים – כלים אלה מקבלים גם שאר טומאות.

כך כתב הרמב"ם גם בחיבורו הגדול:

---

6. להוציא כלי חרס או כלי זכוכית שאינם נטמאים במת מהתורה מקל וחומר של פכים קטנים כיוון שאין להם טהרה במקווה ולא נטמאים מדרס.
7. ליישוב דברי רש"י עיינו במגיני שלמה, פני יהושע ושפת אמת.

כלי עץ וכלי עור וכלי עצם מקבליהן כגון העריבה והחמת וכיוצא בהן מקבלין טומאה מדברי תורה, אבל פשוטיהן כגון הלוחות והכסא והעור שאוכלין עליו וכיוצא בהן אינן מקבלין טומאה אלא מדברי סופרים שנאמר מכל כלי עץ מפי השמועה למדו מה שק שיש לו בית קבול אף כל שיש לו בית קבול וכלי עצם ככלי עץ לכל דבר, בד"א שטומאת פשוטיהן מדברי סופרים בשאר טומאות חוץ מטומאת מדרס אבל במדרס הזב וחביריו מתטמאין מן התורה שנאמר כל המשכב אשר ישכב כל העשוי למשכב או למרכב כמו שביארנו. (הל' כלים א, י)

המפץ הוא המחצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן, ואין המפץ בכלל כלים האמורין בתורה ואעפ"כ מתטמא הוא במדרס דין תורה שהרי ריבה הכתוב כל המשכב וזה ראוי למשכב ועשוי לו, וכן מתטמא במת ובשאר טומאות מדבריהן ככל פשוטי כלי עץ כמו שביארנו. (שם כג, א).

מן הראוי לשים לב כי הרמב"ם תלה דין דרבנן זה בגזירת חכמים עצמאית וכללית ולא כתב כי כיוון שכלים אלה טמאים במדרס – הם נטמאים גם בשאר טומאות. דברי הרמב"ם הללו צריכים עיון שהרי הגמרא תלתה זאת בקל וחומר, ואם כן זהו דין דאורייתא גמור.

מאידך גיסא, מכמה מקומות בפירוש המשנה ובמשנה תורה משתמע שהרמב"ם גורס את הכלל הנזכר:

אל יסור מלבך בכל הפרק הזה הכלל שנוזכר לעיל והוא אמרם כל הטמא מדרס מטמא טמא מת. (פירוש המשנה, כלים כד, א)

וזה כלל גדול שכל המתטמא במדרס מתטמא בשאר טומאות. (הל' כלים כג, א) וכל המתטמא במדרס מתטמא במת. (שם כז, טז)

מן הדברים הללו נראה שהרמב"ם פוסק להלכה את קביעתה של המשנה, "כל המתטמא מדרס – מטמא טמא מת", ויש להבין כיצד מתיישבים הדברים הללו עם הדברים הקודמים שמהם נראה שהרמב"ם לא פסק את הקל-וחומר מפכים קטנים ולכן סובר שאף אם מטמא מדרס – אפשר שלא יטמא בטומאת מת.

2. ביאורי האחרונים בדעת הרמב"ם

האחרונים כבר עמדו על סתירה זו בדעת הרמב"ם והציעו לה כמה תירוצים. התפארת-ישראל כתב כי לפי הרמב"ם, דין כל המתטמא מדרס – מטמא טמא מת אינו אלא מדרבנן:

אבל מדרבנן כל פשוטי כ"ע מק"ט, אבל רק בשיש בו צורת כלי, וגם עשויין לתשמישי אדם וכלים ביחד וכו' וגם פשוטי כלי עץ ואינך דתני במשנתינו אם יש להן צורת כלי וראויין למשכב ומושב, אף על גב שאין משתמשין רק לאדם, מק"ט מדרס מדאו', ואז מק"ט גם משאר טומאות מדרבנן עכ"פ (כנדה פ"ו מ"ג), ונ"ל דה"ט דרמב"ם דס"ל דרק מדרבנן מקט"ו משאר אב הטומאה, משום דלא

עדיפי הנך דאינם משמשיין רק לאדם מאילו לא הוי חזי למדרס, ומשמש לאדם וכלים ביחד, דג"כ אמק"ט משאר אה"ט רק מד"ס.

(תפארת ישראל, כלים, פרק ב, אות ה)

את דבריו נימק התפארת-ישראל בסברה שאם פשוטי כלי עץ המשמשים אדם וכלים – טהורים מן התורה, אזי גם פשוטי כלי עץ המשמשים רק את האדם, אף שראויים למדרס, טהורים מן התורה. אכן, יש לתמוה: כיצד אפשר לומר שמדובר בדין דרבנן? הלוא הוא נלמד בקל וחומר מפכים קטנים!⁸

לדעת המנחת-חינוך (מצווה קס, ד"ה פשוטי כלי עץ), גם הרמב"ם סובר שקל וחומר זה הוא מן התורה, ודבריו כי הטומאה היא רק מדברי סופרים מוסבים רק על כלים שאינם ראויים למדרס.

3. קושיות על הסברים אלה: הרמב"ם מטהר אף מדרבנן

אולם מעיון בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל, ובדברים שיובאו להלן, נראה לענ"ד להציע דרך אחרת שלפיה הרמב"ם אינו סבור שכיוון שחפץ פלוני טמא מדרס – הרי הוא נטמא במת, ואפילו לא מדרבנן. דברי הרמב"ם הללו, המטמאים מדברי סופרים, אינם אמורים משום מדרס; זהו דין בפשוטי כלי עץ המשמשים את האדם ואת משמשי וטמאים מדברי סופרים – כגזירה עצמאית, כמבואר בדבריו בהל' כלים (ד, א). לעומת זאת, פשוטי כלי עץ רגילים,

---

8 התפארת-ישראל נתן דעתו על עניין זה אך יש לתמוה על כוונת התפארת-ישראל שהרי הגמרא למדה זאת בקל וחומר מפכים קטנים: האם לפי דבריו, הרמב"ם דוחה מסברה קל וחומר זה? אפשר שכוונתו היא שיש לתמוה על קל וחומר זה. לכאורה הכוונה היא שכיוון שמפץ ראוי ליטמא במדרס, ק"ו שהוא ראוי להיטמא בשאר טומאות, אולם קשה: בשלמא במדרס שייך להבחין בין כלי הראוי למדרס לבין כלי שאינו ראוי למדרס, אבל בשאר טומאות אין הבדל בין כלי הראוי למדרס לבין שאר כלים – העובדה שכלי זה ראוי למדרס אינו הופכת אותו לראוי יותר להיטמא בשאר טומאות. אלא אפשר שמצד הק"ו, שריבה שהראוי למדרס מטמא בשאר טומאות, אזי הוא הדין בכל שאר פשוטי כלי עץ הצריכים להיטמא בשאר טומאות, אולם כנגד זה יש מיעוט משק דבעינן כלי קיבול. לכן מפרש התפארת-ישראל שמצד אחד הקל-וחומר דאורייתא – כלומר קל וחומר גמור – אלא שיש מיעוט משק לא לדרוש קל וחומר זה. לכן ממעטים אף כלים הראויים למדרס שיהיו טהורים משאר טומאות מדאורייתא, והקל-וחומר מועיל שמדרבנן כלים הראויים למדרס יהיו טמאים בשאר טומאות. על פי הסבר זה, הרמב"ם סובר שתוקפו של קל וחומר זה הוא דאורייתא באופן עקרוני, אך הוא מועיל רק מדרבנן (כלומר אלמלא המיעוט משק, היינו דורשים קל וחומר; אולם כיוון שיש מיעוט – אז רק מדרבנן טימאו כלים הראויים למדרס).

הערך-השולחן-העתיד (טהרות, סי' רכז) כתב שקל וחומר זה הוא אסמכתא משום שיש עליו כמה קושיות; אבל יש לעיין: האם מחמת קושיה יש לדחות את פשט הגמרא שממנו עולה שזהו קל וחומר גמור. כמו כן להלן נראה שמפירוש המשנה עולה שהרמב"ם נקט קל וחומר זה.

המי-נפתוח (סי' לד, אות א) כתב אף הוא שלפי הרמב"ם זה דין מדרבנן, מטעם שלפי הרמב"ם כל דבר הנלמד מי"ג מידות נקרא דברי סופרים (על פי דבריו בשורש השני בספר המצוות); אולם הוא תמה על זה: אף אם דין זה נקרא "דברי סופרים", מכל מקום יש עליו דין תורה; עיין שם.

שאינם משמשים אלא את האדם, טהורים משאר טומאות אף מדרבנן – הגם שראויים הם למדרס ומיטמאים במדרס.⁹

כך נראה גם מלשונו בפירוש המשנה (כלים ב, א) שהבאנו לעיל:

פשוטי הכלים הללו וכו' הרי כולן מתטמאין מן התורה במשכב הזב ומושבו וכו', אבל בשרץ ובמת וזולתם מאבות הטומאות אין מתטמאין אלא מקבליהן. אבל כלי עץ ועור ועצם הרי גם פשוטיהן מקבלין טומאה ואפילו בשאר טומאות, וזה מדרבנן וכו'.

אף שטמאים במדרס טהורים במת, ומה שטמאים מדרבנן – הרי זה מטעם פשוטי כלי עץ ולא משום שטמאים במדרס. גם בדבריו בהל' כלים א, י שהבאנו לעיל, כתב הרמב"ם שפשוטי כלי עץ מקבלים טומאה מדברי סופרים – וביאר זאת קודם שעסק בטומאת מדרס, וממילא מובן שטומאה זו מדרבנן של פשוטי כלי עץ אינה מטעם מדרס.

כך עולה גם מדבריו במקום נוסף בהל' כלים (כג, א):

המפץ הוא המחצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן, ואין המפץ בכלל כלים האמורין בתורה ואעפ"כ מתטמא הוא במדרס דין תורה שהרי ריבה הכתוב כל המשכב וזה ראוי למשכב ועשוי לו, וכן מתטמא במת ובשאר טומאות מדבריהן ככל פשוטי כלי עץ כמו שביארנו...

הפנייתו כאן – "ככל פשוטי כלי עץ כמו שביארנו" – נראית כמכוונת לדברים שכתב בפרק א, הלכה י, ובפרק ד הלכה א, בדין פשוטי כלי עץ. אלא שקשה: הלוא כאן מדובר על מפץ שעשוי למדרס, ולמה תלה דין זה בפשוטי כלי עץ ולא בדין שכיוון שטמא מדרס – טמא במת מדרבנן? על כורחנו לומר שאין תלות כזו.

כך עולה גם מדבריו בהל' כלים (ד, א):

9. מה שכתב המנחת-חינוך על דברי הרמב"ם, נראה שכוונתו כדברי התוספות לעיל שמפץ עשוי מגמי ושיפה ולא גדל בעץ. כך ביאר גם הקרית-ספר (הל' כלים כג) את דברי הרמב"ם: "והרב ז"ל כתב שטומאת מת ושאר טומאות במפץ היה מדבריהם ככל פשוטי כלי עץ, ונראה דמיירי במפץ של גמי ושל שיפה כפי ר"ת ז"ל פרק ר' עקיבא דטומאתן מדרבנן לבד טומאת מדרס, והא דילפינן מפכים לשאר טומאות היינו במפץ קנים אם עשאה לשכיבה דמטמאה מדרס מטמאה נמי שאר טומאות".

אכן לא הבנתי את דבריו: סוף כל סוף כיוון שטמא מדרס מן התורה, יש ק"ו להיטמא בשאר טומאות מהתורה, וכך נראה שכוונת התוס' שבגלל הק"ו טמא מהתורה אף בשאר טומאות. עוד מבואר לענ"ד בדברי הרמב"ם שאף כלי עץ הראויים למדרס טמאים בשאר טומאות רק מדרבנן לפי הרמב"ם וכפי שכתבנו לעיל. עוד נראה לענ"ד שלפי הרמב"ם, מפץ הוא בכלל כלי עץ מן התורה גם לשאר טומאות כגון בכלי קיבול, ונדון בזה בע"ה בהמשך. אפשר שכוונת המנחת-חינוך היא שמפץ כן בכלל כלי עץ, אולם מה שכתב הרמב"ם "וכן מתטמא במת ובשאר טומאות מדבריהן" וכו', אינו מוסב על מפץ הראוי למדרס אלא על עיקר פשוטי כלי עץ. אולם לענ"ד אין זה פשט לשון הרמב"ם.

שלש מדות בכלי עץ שאינן עשויין לקבלה, כל כלי עץ העשוי לתשמיש אדם בלבד כגון הסולם טהור ואינו מקבל טומאה כלל ולא רבוהו חכמים לטומאה, וכל כלי עץ העשוי לתשמיש הכלים והאדם כגון השלחן והטבלא והמטה וכיוצא בהן מקבלין טומאה, ומניין שהן לתשמיש אדם ותשמיש משמשיו שהרי מניח הקערות על השלחן והכוסות על הטבלא והמצעות על המטה...

לכאורה מיטה עשויה למדרס ולא ברור מדוע נדרש הרמב"ם לטעם שמניחים את המצעות על המטה, ועל כורחנו שהרמב"ם אינו סובר את הכלל "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת"¹⁰.

כעין זה משתמע מדבריו במקום נוסף בפירוש המשנה (כלים יז, יז):

וזה שאמרנו מחצלת הקנים ושל חלף טהורה, כלומר מטומאת שרץ וכיוצא בה, אבל במשכב הזב וחבריו מטמאין משכב ומושב הרי אלו מתטמאין בלי ספק מדאורייתא...¹¹

כך עולה גם מדבריו במקום נוסף בפירוש המשנה (כלים כ, ב) לגבי עריבה משני לוגין עד תשעה קבין שנסדקה:

ולפיכך מתטמא במדרס הזב כיון שהיא ראויה למשכב בלבד, ואינה מתטמא במת מפני שכבר בטלה מדין הכלים.¹²

וכך עולה מדבריו במקום אחר (שם, כלים כב, ז):

ידוע שלא נעשה הכסא אלא למושב והוא העיקר ואינו מטמא אלא במדרס הזב וכו'.

כלומר יש אפשרות שדבר-מה יהיה טמא במדרס מהתורה וטהור משאר טומאות אף מדרבנן.

4. שאלות על הקל-וחומר

נראה שכדי להבין את דעת הרמב"ם, עלינו לבחון כיצד פירש את הקל-וחומר שעשתה הגמרא מפכים קטנים. תחילה עלינו לשאול: גם אם הקל-וחומר דרבנן, מה הוא בא לחדש? האם הרמב"ם מפרש כרש"י שהמפץ המדובר הוא פשוטי כלי עץ והקל-וחומר מלמדנו שאף פשוטי כלי עץ טמאים? הרי נאמר בגמרא שמפץ אין טהרה במקווה אך מדברי הרמב"ם

10. ואכן התוספות (בבא בתרא סו ע"א) כתבו שהספרא לא נקטה כלים הראויים למדרס, משום שהם בלאו הכי טמאים מדאורייתא, מטעם כל המטמא מדרס מטמא טמא מת.

11. ואכן התוספות-יום-טוב התקשה כיצד הראוי למשכב טמא אף בשאר טומאות וכתב שמצינו מקומות שבהם חזר בו הרמב"ם בחיבורו; אלא שגם אם חזר בו אפשר שזה מטעם אחר שהרי אין הבדל בין פירושו לבין הלכותיו בעניין כל המטמא מדרס.

12. וכן פסק בהל' כלים כו, ז ועיין במשנה אחרונה שם.

נראה שלדעתו יש לפשוטי כלי עץ טהרה במקווה (כפי שנראה להלן). האם הרמב"ם מפרש כתוספות שהמפץ המדובר עשוי משיפה וגמי, והוא טמא מקל-וחומר? הלוא מדברי הרמב"ם נראה שמדובר אף במפץ של עץ ואין הבדל בין מפץ העשוי מגמי ושיפה למפץ העשוי מקנים (כפי שנראה להלן).

להלן נבקש להציע ביאור חדש לקל-וחומר בעקבות הרמב"ם, אך קודם לכן יש לתמוה על עצם הקל-חומר. לכאורה, הפכים הקטנים הללו, ש"טהורים בזב", אינם טהורים רק ממדרס הזב אלא גם ממגעו. לעומת זאת, המפץ המדובר ש"טמא בזב" – היינו שהוא טהור רק ממדרס. אלא שאם כן קשה: ברישא, הקל-וחומר הוא גם ממגע הזב ובסיפא ממדרסו, והלוא מגע ומדרס הם שתי טומאות שונות אף ששניהם בזב, ומה שייך ללמוד ממגע למדרס? זאת ועוד: מדוע הגמרא לא למדה קל-וחומר ממדרס בלבד (כלומר מכלים שאינם עשויים למדרס הטהורים במדרס וטמאים במת)? וכן: מדוע הגמרא נקטה מפץ ולא כל כלי עץ פשוט הראוי למדרס? ולבסוף: הרי פכים קטנים שטהורים בזב, אינם טמאים בהיסט (משום שכל שאינו מטמא במגע – אינו מטמא בהיסט), כפי שכתב רש"י, אך הרמב"ם אינו סובר כלל זה,¹³ ולכן אינו יכול לפרש כך.¹⁴

13. כך נראה לעניות דעתי מדבריו בהל' מטמאי משכב ומושב ח, ג: "חומר בהיסט הזב ממגעו וכו', וכן כלי חרס שהוא נבוב ככדור ועדיין לא נעשה לו פה כמו אלפסין אירניות אם הסיטון הזב טמאים, ואף על פי שהן טהורין באהל המת שהרי הן ככלי חרס המוקף צמיד פתיל שפתחו סתום". התוספות (ביצה לב ע"א) התייחסו לדברי רש"י (שם, שפירש: באלפסין אירניות) הקשו: "ותימה דהואיל דאין להם תוך היכי מטמא בהסט, הא אמרינן כל שאינו בא לכלל מגע אינו בא לכלל הסט, לכך פי' ר"ת ערניות יש להן תוך אלא שמכוסות למעלה ועומדות ליפתח וכו', ומיהו טמאים בהסט הואיל ועומדין ליפתח". מדבריהם מובן אומרת שבאופן עקרוני כלים אלה לא היו אמורים ליטמא בהיסט כיוון שלא שייך בהם מגע, אבל כיוון שהם עומדים להיפתח – הם נחשבים שבאו לכלל מגע. לעומת זאת, מלשון הרמב"ם "חומר בהיסט הזב ממגעו", לא משתמע שכל טעם הטומאה בהיסט הוא משום שעומד להיפתח – משום שאם כן, אין זה חומרה אלא אדרבה טומאת היסט תלויה במגע. כך נראה גם מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה, עדויות ב, ה: הרמב"ם לא הזכיר שם שעומד להיפתח, ומשמע מדבריו שהיסט ומגע הם שני סוגי טומאות שאינן תלויות זו בזו. יש להעיר כי לגבי הוכחתם של התוספות (מן הגמרא במסכת חולין) שבטומאת משא יש צורך בבא לכלל מגע, הרי שהמגיני-שלמה (ביצה לב ע"א) כתב שזה נאמר דוקא בנבילה. (ואף שהשפת-אמת הקשה עליו, זה בדעת רש"י, אבל הרמב"ם אפשר שסובר כך).

14. ואכן התוספות (במסכת שבת ובמסכת בבא קמא, שם) דנו בשאלות אלו ובשאלות נוספות. מדבריהם נראה שהגמרא נקטה מפץ לרבותא שאף שאינו נעשה אב הטומאה טמא בכל הטומאות, אף שעיקר הקל-וחומר שייך בכל פשוטי כלי עץ הראויים למדרס. טעמם הוא שכלי כזה אינו נעשה אב על פי עירובין קד ע"ב: שם מבואר שכלי חרס לא נעשה אב הטומאה, ורש"י (ד"ה לא) ביאר שדבר שאין לו טהרה במקוה אינו נעשה אב [וגם מפץ אין לו טהרה במקווה כאמור]. אולם מדברי הרמב"ם נראה שאין זה הטעם לדין שאין כלי חרס נעשה אב אלא זהו דין מיוחד בכלי חרס; ראו דבריו בהקדמה לסדר טהרות [אבל כלי חרס בכל אופן שיטמא במת יהיה ראשון לטומאה ולא יהיה

5. פירוש רבינו חננאל לקל-וחומר

קודם שאגש לביאור דעת הרמב"ם גופה, אביא את פירוש רבינו חננאל (בבא קמא כה ע"ב):

דתניא מפץ במת מנין, ודין הוא ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאין במת מפץ שמטמא בזב דין הוא שיהא טמא במת וכו', פי' פכים קטנים כלי חרש עגולין שאין בהן לא שכיבה ולא ישיבה, דגרסי' במסכת שבת פ' אמר ר' עקיבא ומדרס כלי חרש מנא לן דטהור, אמר חזקיה דאמר קרא ואיש אשר יגע במשכבו, מקיש משכבו לו מה הוא אית ליה טהרה במקוה אף משכבו דאית ליה טהרה במקוה, לאפוקי כלי חרש דלית ליה טהרה במקוה.

מדברי רבנו חננאל מבואר שהטעם שמחמתו פכים קטנים טהורים אינו משום שהזב אינו יכול ליגע בהם, שכן אין הקל-וחומר אלא ממדרס הזב ולא ממגעו. הקל-וחומר מתייחס לכלי חרס המיוחדים למדרס, שאעפ"כ טהורים ממדרס, משום שאין כלי חרס מטמא מדרס, וטמאים במת, והיינו בכלי עם תוך.

נראה שרבנו חננאל מפרש שפכים קטנים היינו כלים קטנים שדרך לשים אותם תחת מראשותיו¹⁵, או לשבת עליהם.¹⁶ לפי דבריו נראה שהגמרא לא ציינה סתם מדרס של חרס (כגון מיטה) משום שבשביל להיטמא במת נדרש כלי קיבול. מכלל הדברים נראה אפוא שהקל-וחומר מיוסד על דין מדרס, היינו על העובדה שכלי חרס טהור ממדרס הזב וטמא במת.

גם את הסיפא, "מפץ שטמא בזב אינו דין שיהיה טמא במת", פירש רבנו חננאל בדרך אחרת וכלשונו (שבת פד ע"ב):

אב ואפילו נגע במת עצמו או שהיה באהל המת, וכבר קדם לנו לשון התוספתא בכך, אמר יתעלה וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא, אמרו הוא טמא ואינו נעשה אב הטומאה לטמא, וכבר נתבאר בספרי שבכלי חרש הכתוב מדבר"] וכן עולה מדבריו בהל' טומאת מת ה, ו (עיין בשיטה מקובצת, בבא קמא כה ע"ב [מהתוס' רי"ד], א"כ במפץ אף שאין לו טהרה במקוה כן שייך שיעשה אב, וא"כ א"א לתרץ כדבריהם שנקט מפץ כיוון שאינו נעשה אב (וכן עיין ברש"ש, פסחים יז ע"א, שהקשה על התוספות שמפץ נעשה אב למדרס ע"ש, וכן נראה מרש"י עירובין שם, שלגבי שאין כלי חרס מיטמא אב הטומאה של טומאת מדרס כתב טעם אחר: דלמדרס לא חזי - משום דנשבר וכו' ע"ש, הא מפץ לכאורה נעשה אב, אלא שיש לעיין שאפשר שכוונת התוס' שאין מפץ נעשה אב היינו בטומאת מת ולא במדרס כן ראיתי שכתב החתם-סופר, פד ע"א, ד"ה ומ"ש תוס'; ועיין עוד בזה בסדרי טהרות, כלים, ריב ע"א, ד"ה מפצות).

15. ואף שיש צורך שיינשא הזב על רובו, אפשר שכיוון שנעשה למדרס אף למקצת גופו טמא מדרס אם נישא על רובו; ועיין במשנה אחרונה, כלים כ, א, ד"ה כסתות, ויש לעיין בזה.

16. ומה שכתב "אין בהם לא שכיבה ולא ישיבה", אין נראה שכוונתו שלא עומד לכך, כי אם כך אף אם היה מדרס בכלי חרס - צריך להיות טהור. לכן נראה שכוונתו היא שאין לו דין שכיבה וישיבה, כיוון שמדרס כלי חרס טהור.

עיקר הדבר הזה שלא נאמר במת אלא כל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים והמפץ שהוא כמין מחצלת שעשויה מן החילף ומן כיוצא בו לא נאמר בה. ואף לא נאמר מפץ בשרץ כי כן כתיב בו מכל כלי עץ או בגד או עור או שק. ומן מתני' כבר גמרינן שהמפץ טמא. דתנן שלשה מפצין הן העשוי לשכיבה טמא מדרס. של צבעים טמא מת ושל גתות טהור מכלום. וכו' וצריכין למידע מהיכא ילפינן טומאה למפץ במת ובשרץ. וכו' השתא כיון דמפץ לאו כלי עץ הוא ולא בגד ולא עור ולא שק ולא מעשה עזים וכו', ע"ש.

לשונו של רבנו חננאל צריכה יישוב, אך תחילה אקדים את ביאור דעת הרמב"ם לגבי טומאת דברים העשויים משיפה וגמי. לעיל ראינו כי לדעת התוספות, כלי עץ הוא רק הגדל מן העץ, אולם כלי העשוי מן השיפה והגמי, הגדלים בארץ, טהור מהתורה וטמא מדרבנן (מלבד דבר הראוי למדרס שטמא בשאר טומאות מקל-וחומר). אכן, הרמב"ם חולק על התוספות וסובר שכל הגדל מן הארץ בכלל כלי עץ וטמא מדאורייתא:

כל הכלים העשויין מן הגומא ומן הערבה ומן הקנים ומכפות תמרים ומן העלים והשריגין וקליפי אילנות ומן החלף כגון הכפיות והטרסקלין והמחצלות והמפצות הכל בכלל כלי העץ שהכל גדל מן הארץ כעץ.
(רמב"ם, הל' כלים א, יג)

נראה כי אף רבנו חננאל סבר כדעת הרמב"ם, ולכך בא לדעתו הקל-וחומר זוהי כוונתו בדבריו לעיל. מחצלת העשויה מן החלף צריכה להיות טהורה לכאורה כיוון שאיננה כלי עץ, והקל-וחומר לימדנו שכיוון שמפץ מן החלף טמא מדרס - כל שכן שטמא במת. לפי פירוש זה, עיקרו של הקל-וחומר בא ללמד שמפץ מקבל טומאת מת אף שאינו עץ (ולא אף שאינו כלי קיבול כדברי התוספות). ובכן, לפי פירוש רבנו חננאל, הקל-וחומר בא ללמדנו איזה סוג כלי מקבל טומאה, ולא את דיני הכלים. במילים אחרות: ודאי לכל סוג טומאה יש את צורת הכלי שלו לקבל טומאה - לשם טומאת במדרס צריך כלי מיוחד למדרס ולמת לא; ובמת יש צורך בכלי קיבול - וכל שלמדנו מן הקל-וחומר הוא שאף מחצלת מחלף טמאה במת אבל אכן יש צורך בכלי קיבול.

לפירושו יש להביא ראיה מדברי ר"ח עצמו שכתב:

ומן מתני' כבר גמרינן שהמפץ טמא. דתנן שלשה מפצין הן העשוי לשכיבה טמא מדרס. של צבעים טמא מת ושל גתות טהור מכלום

מדבריו נראה שהמשנה מדברת על מפץ של חלף - שכן הוא הביא את דבריו על משנה זו - אך אם כן קשה: בעוד שמובן מדוע מחצלת העשויה לשיבה טמאה מדרס, וכן טמאה במת מקל-וחומר, הרי שלא ברור מדוע מחצלת של צבעין טמאה במת - הרי היא אינה טמאה מדרס והקל-וחומר איננו. אכן לפי דברינו מיושבים דברי רבנו חננאל: עיקר הקל-

חומר מלמדנו שמחצלת של חלף בכלל כלי עץ, ואחרי שזה בכלל כלי עץ – ממילא אין זה משנה אם מיוחד למדרס או לא (אלא שמ"מ זה מדרבנן כיוון שאינו כלי קיבול).¹⁷

ה. ניסיון ביאור בדעת הרמב"ם ודחייתו

קודם שאבאר את הצעתי בדעת הרמב"ם, אעתיק את לשונו בהלכות כלים כג, א:

המפץ הוא המחצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן, ואין המפץ בכלל כלים האמורין בתורה, ואעפ"כ מתטמא הוא במדרס דין תורה שהרי ריבה הכתוב כל המשכב וזה ראוי למשכב ועשוי לו.

גם בהלכות מקוות (א, ד) עסק הרמב"ם במפץ וכתב:

המפץ אינו בכלל הכלים המקבלים שאר כל הטומאות, לפי שאינו כלי קיבול אינו מכלל כלי עץ האמורין בתורה, והואיל והוא ראוי למשכב נתרבה לטומאת מדרס בלבד דין תורה.

בדברי הרמב"ם הללו מבואר שמפץ אינו בכלל כלים האמורים בתורה כמקבלים טומאה אלא שריבינו להם טומאת מדרס.

מדוע מפץ אינו בכלל כלים האמורים בתורה?

לכאורה אפשר היה להציע את הסברו של רבנו חננאל שמפץ עשוי משיפה וגמי (ולכן מקבל טומאה רק מהקל-חומר) או כפירוש רש"י שלמפץ אין בית קיבול ולכן אינו מקבל שאר טומאות; אלא שלמעשה אין לפרש כך בדברי הרמב"ם משום שמדבריו נראה שמפץ אינו דווקא דבר שאינו גדל מן העץ אלא אף דבר הגדל מן העץ – וגם אותו בא הקל-וחומר לרבות. כך עולה מדבריו שצוטטו לעיל בהלכות כלים ("המפץ הוא המחצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן"). כך נראה גם מדבריו שם, א, יג:

כל הכלים העשויין מן הגומא ומן הערבה ומן הקנים ומכפות תמרים ומן העלים והשריגין וקליפי אילנות ומן החלף כגון הכפיפות והטרסקלין והמחצלות והמפצות הכל בכלל כלי העץ, שהכל גדל מן הארץ כעץ.

מדברי הרמב"ם עולות אפוא שתי נקודות: א. כל אלו המינים הם בכלל המפץ שהגמרא דיברה עליו, גם העשויים מן העץ כערבה, וגם בהם הוצרך הקל-וחומר; ב. הלשון "הכל

---

17. ייתכן אומנם שניתן היה לפרש את דברי רבנו חננאל בדרך אחרת – שמפץ המיוחד למדרס טמא במדרס וממילא גם בטומאת מת מן התורה מקל-וחומר, אבל של צבעים טמא בטומאת מת מדרבנן – אולם מלשון רבנו חננאל לא נראה שזוהי כוונתו ואכמ"ל.

בכלל כלי העץ, שהכל גדל מן הארץ כעץ" מלמדת כי פשוט שעץ כולל כל הגדל ממנו ואין צורך לרבותו בקל-וחומר.¹⁸

באופן דומה אין לומר שהרמב"ם פירש כרש"י,¹⁹ כלומר שהקל-וחומר בא ללמד שאף פשוטי כלי עץ טמאים. מלבד מה שהקשינו לעיל – שלרמב"ם פשוטי כלי עץ הראויים למדרס טהורים לפחות מדאורייתא – הלוא הגמרא אומרת שלמפץ אין טהרה במקווה, והתוספות הקשו לעיל על רש"י כי מיטה שהיא פשוטי כלי עץ יש לה טהרה במקווה, וגם מהרמב"ם מוכח שלפשוטי כלי עץ המיוחדים למדרס יש טהרה במקווה.

ראיה לכך יש להביא מן העובדה שבפירושו לכלים יח, ה ביאר הרמב"ם את צורת המיטה ומבואר שם שאין לה כלי קיבול.²⁰ באופן דומה כתב הרמב"ם על המשנה (כלים יט, א) שעסקה ב"מפרק את המטה להטבילה" כי "פשוט הוא כי המדובר כאן בטומאת מת או במשכב בזב". מדברי הרמב"ם ברור אפוא כי לדעתו לפשוטי כלי עץ הטמאים מדרס יש טהרה במקווה, ולכן אי אפשר לומר כי לדעתו כוונת הגמרא שריבתה טומאת מת במפץ שאין לו טהרה במקווה – לפשוטי כלי עץ. גם בהלכות מקוות (א, ג) צעד הרמב"ם בדרך זו כשכתב "כל הכלים שנטמאו יש להן טהרה במקוה חוץ מכלי חרס וכלי זכוכית וכן המפץ וכו"; כלומר דווקא למפץ אין טהרה במקווה אבל לשאר פשוטי כלי עץ וכלי עור המיוחדים למדרס יש טהרה במקווה.²¹

מכל הראיות הללו נראה שיש דבר-מה מיוחד במפץ,²² שאינו מצוי בשאר פשוטי כלי עץ, ויש להבין מהו. כשנבין אותו – נבין מה בא הקל-וחומר לרבות.

18. גם מפירושו לכלים כד, י עולות שתי נקודות אלו.

19. אכן, נראה שהמנחת-חינוך (מצווה קס, ד"ה פשוטי כלי עץ; ראו גם לעיל) מפרש את עמדת הרמב"ם כרש"י; וכן נראה שסבור התפארת-ישראל (שהובא לעיל) אלא שרק מדרבנן טמא. נראה שזוהי גם דעת הסדרי-טהרות, כלים, ריב ע"ב, סוף ד"ה מפצות (והבחין לפי הרמב"ם בין שני סוגי מפצים).

20. וכן מבואר בהל' כלים ד, א – מן העובדה שהרמב"ם הוצרך לומר שמיטה טמאה משום שהיא משמשי אדם ומשמשיו, ולא משום שיש לה בית קיבול.

21. כן יש לעיין במה שכתב בפירוש המשנה, כלים כד, י לגבי מפץ: "והטלנו עליו טומאה במדרס הזב ברבוי ממה שנאמר כל המשכב אשר משמעו כל מה שראוי למשכב, והמחצלאות הללו וכיוצא בהן ראויין...". כיוצא בזה כתב גם בהל' כלים כג, א. יש לעיין האם גם למיטה וכדומה נדרש ריבוי מיוחד של "כל המשכב", הלוא זהו פשט הכתוב שמיטה טמאה מדרס שהרי היא בכלל הכלים המיוחדים למדרס ואינה טעונה ריבוי (וזה גם קשה לרש"י דלעיל). מדברי הרמב"ם משתמע שהריבוי נאמר במיוחד למפץ, אולם שאר פשוטי כלי עץ המיוחדים למדרס טמאים במדרס בפשטות ולא עליהם נאמר שאין טהרה במקווה.

22. היה מקום לומר שהבעיה במפץ היא שזהו אריג ולפיכך אין הוא כשאר כלים, אלא שלפי זה גם לכלי קיבול מאותו אריג צריך שיהיה דין דומה, כלומר שלא תהיה לו טהרה במקווה, וכן שלולי הקל-וחומר לא היה מקבל טומאה (ועוד שלכאורה הקל-וחומר נאמר רק בכלים המיוחדים למדרס ולא

ו. פירוש הרמב"ם לסוגיה בשבת

כדי לבאר את שיטת הרמב"ם וליישבה על נכון, אקדים תחילה לשונו בפירוש המשנה (כלים כד, י) שבהם הוא מתייחס לסוגיה במסכת שבת (כדי להקל על המעיין, אחלק דבריו קטעים קטעים):

ואמר מוטיב ר' אלעא מפץ במת מנין, ודין הוא, ומה פכים קטנים שטהורים בזב – כלומר טהורים ממשכב הזב שאין ראויין למשכב – טמאין במת, מפץ שטמא בזב בדין הוא שיהא טמא במת, כלומר המפץ שהוא מתטמא במשכב הזב הואיל וראוי למשכב והרי אמר ה' כל המשכב דין הוא שיהא טמא במת.

בדברי הרמב"ם מבואר כי הוא מפרש את הקל-וחומר לא כתוספות ולא כרבנו חננאל. לפי דבריו, הקל-וחומר נלמד מכלים שאינם ראויים למדרס (ופכים קטנים היינו מעץ וכדומה²³) שטהורים במדרס וטמאים במת, ומהם נלמד מפץ שראוי למדרס וטמא בזב – וקל וחומר שייטמא בטומאת מת.

לגבי דבריה של הגמרא כי מפץ טמא מדרס אף שאין לו טהרה במקווה, משום שיש במינו טהרה, כתב הרמב"ם (שם):

הנה נתברר מן הבריתא הזו שהמפץ מתטמא במשכב הזב וכו' ופירש רבינו יוסף הלוי גאון זצ"ל לשון זה באמרו, שהמפץ הואיל ויש במינו מה שמתטהר במקוה והם הכלים העשויים מאותו האריג כגון הכפיפות והסלים הרי הוא מתטמא במשכב הזב ואף על פי שהוא עצמו אין לו טהרה במקוה, וזה הוא ענין אמרם יש במינו אף על גב דלית ליה טהרה במקוה. אבל החרש אשר אין בכל מה שנעשה ממנו דבר שיש לו טהרה במקוה אינו מתטמא במשכב אלא אנו אומרים מקיש משכבו לו.

לפי פירושו, מפץ יש במינו טהרה במקווה משום שכלי קיבול העשויים מאותו אריג – יש להם טהרה במקווה. הרמב"ם ביאר גם מדוע לכלים העשויים מאותו אריג יש טהרה במקווה אך למפץ אין טהרה במקווה (שם):

ובאר עוד ז"ל הטעם שגרם שיהו הכלים העשויין מן המפץ יש להן טהרה במקוה והמפץ עצמו אין לו טהרה ואמר כי טעם הדבר שהכפיפות והסלים וכיוצא בהן הן בכלל אמרו יתעלה כל כלי, וכיון שבארה בהן התורה טומאה בכלל כלים כן

בשאר כלים אלא שלא מוכרח); אבל מדברי הרמב"ם מבואר שיש לכלי קיבול מאותו אריג טהרה במקווה וכן נראה שגם לולי הקל-וחומר היה מקבל טומאה וכפי שכתוב בהמשך. לכן עלינו צריך למצוא טעם אחר לזה שמפץ שונה משאר פשוטי כלי עץ. כעין מה שכתבתי, דהיינו שהבעיה היא שזהו אריג, ראיתי בקהלות יעקב, טהרות, סימן ח. אומנם הוא נימק זאת שלא מטעם שאריג לא נחשב חיבור כפי שכתבנו, אלא משום שאריג מעץ אינו אריג טוב ויש מה לדון בדבריו ואכמ"ל.

23. וכן כתבו הרמב"ן והר"ן בשבת שם בשם הגאונים.

גם יטהרו במקוה לפי שכבר קבע בכל מה שכבר באר בו את הטומאה במים יובא חוץ מכלי חרש, אבל המפץ אינו בכלל כלים, והטלנו עליו טומאה במדרס הזב ברבוי ממה שנאמר כל המשכב אשר משמעו כל מה שראוי למשכב, והמחצלאות הללו וכיוצא בהן ראויין כמו שבארנו. וכן הטלנו עליו גם טומאת מת מקל וחומר כמו שקדם, שאנו אמרנו דבר שאינו מטמא במדרס מטמא במת קל וחומר המפץ הזה שהוא מטמא במדרס כל שכן שיהא מטמא במת. וכיון שנתרבה לטומאה אמרנו נהי דאתרבי לטומאה אבל לטהרה לא דלא אשכחן ביה קרא כלל לא לטומאה ולא לטהרה. והנמוק הזה לדעתו הטוב ביותר האפשרי. הנה נתבאר לך מכל מה שקדם שהמפץ אין לו טהרה במקוה כמו שבאר התלמוד, וזכור את הכלל הגדול הזה.

ובכן, לכלים העשויים מאותו אריג יש טהרה במקוה, משום שכיוון שהם בכלל הכלים שנאמרו בתורה שמקבלים טומאה, אזי הם גם בכלל הכלים הנטהרים במקוה. לאלו לא נצרך ריבוי וקל-וחומר. לעומת זאת, מפץ שכל טומאתו מבוססת על ריבוי - התרבה לטומאה בלבד ולא לטהרה.

כעין זה כתב גם בהל' מקוות (א, ד):

המפץ אינו בכלל הכלים המקבלים שאר כל הטומאות לפי שאינו כלי קיבול אינו מכלל כלי עץ האמורין בתורה והואיל והוא ראוי למשכב נתרבה לטומאת מדרס בלבד דין תורה²⁴ וכיון שאין לו טומאה וטהרה בפירוש ונתרבה לטומאה לא יתרבה לטהר במקוה שאין מתטהר במקוה אלא הכלים האמורין בתורה ואין למפץ טהרה אלא קריעתו עד שישאר פחות משה על ששה טפחים.

גם מדבריו כאן משתמע שכלי קיבול העשוי מדברים אלה הוא ודאי בכלל כלי עץ ופיכך לא נצרך לקל-וחומר. אבל אם נאמר שגם לכלי קיבול נצרך הקל-וחומר, אזי לא לגמרי ברור מדוע לכלי קיבול יש טהרה - הלוא את שניהם ריבינו מקל-וחומר. אם זה משום שסתם כלי זה הוא בעל בית קיבול, אם כן גם פשוטי כלי עץ כמיטה לא תהיה להם טהרה במקוה.

אלא שעל דברי הרמב"ם יש לשאול שתי שאלות: (א) מדבריו נראה שהקל-וחומר מלמד שהמטמא מדרס מטמא במת, שכיוון שמפץ טמא מדרס - דין שיטמא טמא מת, אך הדברים הללו אינם תואמים את מה שכתבנו לעיל; (ב) מדוע מפץ אינו כלי? אם משום שהוא פשוטי כלי עץ, כפשוט לשונו של הרמב"ם "לפי שאינו כלי קיבול", כך היה צריך להיות הדין במיטה וכדומה - שלא תהיה להם טהרה במקוה²⁵ - אך לא כך כתבנו לעיל.

24. כאן משתמע כפי שכתבנו לעיל, שרק לעניין טומאת מדרס נתרבה המפץ ולא לטומאת מת. אכן, מדברי הרמב"ם נראה שלפי דעתו למפץ יש טומאה מדרבנן כפי שנכתוב גם להלן.

25. ואכן המנחת-חינוך (מצווה קעה, אות ד) ביאר את לשון הרמב"ם שבהל' מקוות כאילו הגריעותא של מפץ היא שהוא פשוטי כלי עץ כרש"י, ולענ"ד קשה כפי שכתבנו לעיל.

ז. פירוש חדש בדעת הרמב"ם

כפי שראינו עד עתה, בדברי הרמב"ם באשר לכלל "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת" יש כמה אי-בהירויות וסתירות. להלן נבקש להציע פירוש אשר יישב את הסתירות בדברי הרמב"ם. נפתח בביאורו של הרמב"ם לקל-וחומר מפכים קטנים למפץ.

מכמה מקומות בדברי הרמב"ם, בפירוש המשנה ובמשנה תורה, נראה שכדי שכלי יקבל טומאה, מן ההכרח שתהיה לו צורת כלי: וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה לגבי חתיכת קורת עץ ולגבי דברים נוספים:

ודע שאינו מתטמא ואפילו מדרבנן, לפי שכל מה שמתטמא מדרבנן הם פשוטי כלי עץ, וקורות הללו שרוקעין עליהן הנפחים אין עליהן תורת כלי.
(פירוש המשנה, כלים יז, יז [לגבי חתיכת קורות עץ])

כלי עץ שאין עליו צורת כלי אף על פי שמשמשין בו אינו מקבל טומאה.
(ה' כלים ה, א)

מצודת החולדה מתטמא ושל עכברים טהורה לפי שאין לה בית קיבול ואין עליה צורת כלי.
(שם, ד) 26

כלי עור שיש לו לולאות ושנצות... אף על פי שכשהן מותרין אין עליהן צורת כלי, הרי אלו מקבלין טומאה כשהן מותרין...
(שם ז, ט)

אם כן, כדי שדבר-מה ייחשב כלי, נדרשים להתקיים בו שני תנאים: א. מדובר בדבר שמשתמשים בו; ב. על עצם הדבר יש שם כלי (אם אדם לוקח חתיכת עץ ומייחד אותה לשימוש, אף שהיא כלי שימוש מכל מקום בעצמותה לא ניכרת צורת הכלי). לכן, מיטה וכיוצא בה היא בוודאי כלי אף שאין לה כלי קיבול, שכן יש עליה צורת כלי. לעומת זאת, מפץ הוא אריגת קנים וכדומה שנכרכו זה עם זה ולא נעשתה בהם צורת כלי; 27 ולכן באופן עקרוני הרי הוא טהור לגמרי. כך עולה מלשונו כאשר ציין את ההבדל בין מפץ לבין כלים העשויים מן המפץ ש"הן בכלל אמרו יתעלה כל כלי וכו' אבל המפץ אינו בכלל כלים" (ולא כתב שהם כלי קיבול ומפץ לא כלי קיבול; כלומר עיקר הבעיה במפץ היא שהוא אינו כלי). 28 אולם כיוון שריבינו מכל המשכב אף מפץ שאינו כלי, שנטמא מדרס, 29 קל וחומר שייטמא

26 כלומר אם יש לכלי זה בית קיבול, בית קיבול זה משווה לו צורת כלי.

27. אולי מסיבה זו כתב הרמב"ם שזה ארוג: כיוון שזוהי אריגה בעלמא ולא חיבור גמור, אין זה כלי (אלא אם עשהו כלי קיבול).

28. ומה שכתב בהלכותיו "לפי שאינו כלי קיבול" היינו שלכן אינו נחשב לכלי שאין לו צורת כלי, וכמו שסיים "אינו מכלל כלי עץ האמורין בתורה".

29. אין הכוונה שלענין טומאת מדרס לא צריך שיהיה כלי, שהרי בהל' כלים כה, י כתב הרמב"ם: "וכן כופת של תמרה שהוא יושב עליו אפי' גבוה טפח טהור שאין זה כלי, וכן בול של עץ אף על פי שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו אינו כלי ולא מקבל טומאה עד שיחוק בו". כלומר

במת (שהרי דבר שאינו ראוי למדרס נטמא במת, וכל שכן שדבר שראוי למדרס ייטמא במת).

לפי הסבר זה, הקל-וחומר מלמדנו שמפץ נחשב בכלל קבלת טומאה לענין מת – וכי אין לו את הפגם של חפץ בלא צורת כלי. עיקרון זה נלמד מן התורה אלא שמתעוררת בעיה מצד אחר: מדינו של שק אנו למדים שמן התורה נדרש כלי קיבול. לכן למסקנה מפץ טהור מן התורה אבל טמא מדרבנן: לא משום שהוא טמא מדרס, אלא מפני שחז"ל גזרו על פשוטי כלי עץ. הקל-וחומר מלמדנו אפוא שאף במפץ שייכת טומאת מת, אולם פרטי הדין – איך נטמא ובאילו אופנים – דומים לשאר הכלים, כלומר כדי להיטמא מדרבנן, נדרש שהכלי יהיה משמש אדם ומשמשי³⁰. אלמלא הקל-וחומר, אף מדרבנן לא היה המפץ מקבל טומאה משום שאינו בכלל הכלים האמורים בתורה.

לפי זה מיושבים דברי הרמב"ם על נכון. כלי קיבול העשויים מסוגי האריגות שצוינו לעיל מקבלים טומאה ויש להם טהרה במקווה, כיון שהם בכלל כלי עץ גם בלי קל וחומר. ומיטה וכיוצא בה הרי גם בכלל כלים ויש לה טהרה במקווה (כלומר הרמב"ם אינו סבור כרש"י שלדעתו רק כלי קיבול נאמר בפרשה). לעומת כל זאת, מפץ אינו בר-טומאה – ורק ריבינו אותו מקל וחומר – אינו בכלל הכלים שנאמר בהם טהרה משום שאין עליו צורת כלי וממילא אינו כלי³¹.

נראה שזו כוונתו של הרמב"ם בדבריו (הל' כלים כג, א, שכבר הובאו לעיל כמה פעמים):

המפץ הוא המחצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן, ואין המפץ בכלל כלים האמורים בתורה ואעפ"כ מתטמא הוא במדרס דין תורה שהרי ריבה הכתוב כל המשכב וזה ראוי למשכב ועשוי לו, וכן מתטמא במת ובשאר טומאות מדבריהן ככל פשוטי כלי עץ כמו שביארנו.

גם למדרס נדרש שיהא זה כלי אלא נראה שמה שהתורה ריבתה טומאת מדרס הרי זה לומר שלענין מדרס, בשביל לקבל טומאה די באריגה לשם מדרס, וכלשונו "וזה ראוי למשכב ועשוי לו", ועדיין יש לעיין בזה.

30. בכך מתיישבת התמיהה מדוע הגמרא לא למדה קל וחומר לכל פשוטי כלי עץ שטמאים מדרס וייטמאו בשאר טומאות. לפי תוספות הבאנו לעיל שנקט מפץ לרבותא, שאף שלא נעשה אב הטומאה – טמא; אולם לרמב"ם מיושב יותר משום שבשאר טומאות הקל-וחומר אינו מועיל: בין לפני הקל-וחומר, בין אחריו, אין לו טומאה מהתורה אלא רק מדרבנן מדין משמשי אדם ומשמשי.

31. אפשר שזו כוונת הרמב"ם במה שכתב בהל' כלים א, יג: "כל הכלים העשויין מן הגומא ומן הערבה ומן הקנים ומכפות תמרים ומן העלים והשריגין וקליפי אילנות ומן החלף כגון הכפיפות והטרסקלין והמחצלות והמפצות הכל בכלל כלי העץ שהכל גדל מן הארץ כעץ". ולכאורה לא ברור מה בא להשמיענו, מדוע לא יהיו בכלל כלי עץ, הרי לא מנה שם דווקא דברים שלא גדלים על העץ! אכן לדברינו מיושב: מפץ העשוי מדברים אלו טהור ולא נחשב כלי מכל מקום אם עשה כלי קיבול הרי זה כלי (וכך מפרש הרמב"ם יש במינו טהרה דהיינו אם עשה כלי קיבול).

המפץ טמא מדרס אף שאינו מכלל הכלים, וזאת מחמת ריבוי "כל המשכב" (אולם מיטה וכיוצא בה לא צריכה ריבוי). אולם בשאר טומאות, מפת אינו בר-טומאה משום שאינו כלי קיבול. למרות זאת, הוא מקבל טומאה מדרבנן כשאר פשוטי כלי עץ המשמשים אדם ומשמשיו (וזאת רק מחמת הקל-וחומר).³²

האם הוא הדין גם למפץ שאינו מיוחד למדרס? האם גם הוא מקבל טומאת מת? לכאורה כיוון שהריבוי לטומאת מת נסוב רק על מפץ המיוחד למדרס, יש להבחין בין המפצים – ומפץ שאינו מיוחד למדרס אינו מקבל טומאת מת (וכך נראה לשיטת תוספות); אלא שקשה לומר זאת נוכח דברי המשנה (כלים כד, י):

שלשה מפצים הן: העשויה לשיבה – טמאה מדרס; של צבעין – טמא טמא מת; ושל גתות – טהור מכלום.

ופירש הרמב"ם על אתר:

ושל צבעין, שנותנין עליו הצבעין את הבגדים.

מדבריו נראה כי מפץ זה אינו מיוחד למדרס,³³ ולא ברור אפוא מדוע מפץ כזה מקבל טומאת מת!³⁴ ייתכן אפוא שלפי הרמב"ם, הקל-וחומר לא בא לומר שכיוון שהמפץ טמא מדרס, הוא הדין לשאר טומאות – שהרי בפועל אין דינם שווה: לעניין מדרס, אף מפץ פשוט טמא מדרס, ולעניין שאר טומאות צריך כלי קיבול כדי שייטמא מן התורה. כמו כן, קל וחומר זה אינו ברור: זה מדוע העובדה שחפץ מסוים טמא מדרס, מביאה לכך שהוא יקבל שאר

---

32. אפשר שזהו החילוק בינו לבין רבנו חננאל. רבנו חננאל פירש שבפכים קטנים הבעיה היא שהם מחרס ואינם מקבלים טומאת מדרס, כלומר הקל-וחומר הוא מסוגי החומרים של הכלים ולכן ריבוי סוג כלים העשויים מן החלף שמקבלים טומאה. אולם לרמב"ם, הגריעותא בפכים קטנים היא שהם שאינם עשויים למדרס ואם כן הקל-וחומר אינו מסוג החומרים אלא משמות הכלים ולכן מרבית דבר שאינו בכלל כלי – לקבל טומאה.

33. אבל התפארת-ישראל (שם, אות מה) כתב: "צבעין. שכורכין בהן הבגדים שצבעו והו"ל כיש להן ב"ק". נראה שזה לפי שיטת התוספות (שבת סג ע"ב) שדבר שראוי לכופו נחשב בזה לכלי קיבול אבל לענ"ד מדברי הרמב"ם בפירושו לכלים כז, א לא נראה כך אלא כלי קיבול צריך שבעצם הכלי יהיה קיבול ואכמ"ל. כמו כן, הרמב"ם כאן לא פירש כתפארת ישראל.

34. לשאר ראשונים כתבנו לעיל: או שמשנתנו עוסקת במפץ של קנים, או שטעמה של משנתנו היא שחז"ל גזרו טומאה על כל הגדל מן הארץ, והקל-וחומר ריבה טומאה מדאורייתא. אולם לרמב"ם אי אפשר לומר כך. לשיטתו, מפץ קנים ושל שיפה שווים וכן לא מצאנו שגזרו טומאה על מפץ פשוט, שאם לא כן מדוע נדרש הקל-וחומר ממדרס? די בזה שגזרו מדרבנן טומאה, שהרי לרמב"ם בכל מקרה זה דרבנן כיוון שאינו כלי קיבול

35. וזה קשה גם לפי הקהלות-יעקב בהערה לעיל, ויש לעיין איך יישב קושיה זו, משום שאין נראה כי הוא סובר כתירוצו – שהקל-וחומר ריבה לא רק מיוחד למדרס – שכן מדבריו נראה שרק המיוחד למדרס נתרבה.

טומאות? מצד המדרס מובן מדוע נדרש שיהא החפץ ראוי למדרס, אולם מצד טומאת מת אין הבדל בין ראוי למדרס לבין שאר דברים – והעובדה שחפץ מסוים ראוי למדרס אינה צריך להשפיע על עניין טומאת מת.

לכן נראה שהקל-וחומר בא לומר שכיוון שבחפץ זה שייכת טומאת מדרס (אם ייחדו לכך), אף שהוא אינו כלי, כל שכן ששאר טומאות שייכות בו – אף בלא ייחוד. לעניין שאר טומאות, ייחוד למדרס לא מעלה ולא מוריד. הקל-וחומר מלמדנו אפוא כי הגם שמפץ אינו מהכלים האמורים בתורה, כיוון ששייכת בו טומאת מדרס – שייכת בו קבלת טומאת מת. לעומת זאת, הקל-וחומר לא בא ללמדנו שכיוון שבפועל המפץ טמא מדרס, כל שכן שהוא מקבל שאר טומאות; לפיכך אין ללמוד מזה לפשוטי עץ המיוחדים למדרס שכיון שטמאים מדרס טמאים שאר טומאות. בעניין זה עודנו נשארים בעיקרון הנלמד משק: כדי שכלי עץ יקבל טומאה, מן ההכרח שיהיה לו בית קיבול. לכן אף אם פשוטי כלי עץ מקבלים טומאת מדרס, אפשר שלא יקבלו טומאת מת.

נפקא-מינה אפשרית של הצעתנו היא אפשרות טהרת מפץ של צבעים במקווה.³⁶ כפי שראינו לעיל, האחרונים שעסקו בדברי הרמב"ם בדין "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת" הציעו שני פתרונות: א. גם הרמב"ם מודה לשאר הראשונים שזהו דין דאורייתא, ולדעתו פשוטי כלי עץ המטמאים מדרס מטמאים בטמא מת מדאורייתא (מנחת חינוך); ב. הרמב"ם סובר שדין זה מדרבנן, ופשוטי כלי עץ המטמאים במדרס – מטמאים בטמא מת מדרבנן (תפארת ישראל). לפי שתי ההצעות הללו, טומאת מפץ של צבעים אינה מבוססת על הקל-וחומר אלא על דין פשוטי כלי עץ (שהרי לדבריהם הקל-וחומר לא בא אלא לרבות שאף שאין לו כלי קיבול – מקבל טומאה) ולכן למפץ כזה יש טהרה במקווה.³⁷ לעומת זאת, לפי דברינו, כיוון שאופן עקרוני מפץ אינו בכלל הכלים האמורים בתורה, וכל טומאתו

36. וגם במפץ שעשוי לשיבה, לתפארת-ישראל שמטמא במת רק מדרבנן, נראה שיש נפקא מינה אם הוא משמש אדם ומשמשיו: לדברינו נראה שאין לו טהרה במקווה, משום שאינו בכלל הכלים ורק נרתבה בקל-וחומר; אבל לתפא"י הרי למפץ זה יש שתי סיבות לטומאה – (א) מצד הקל-וחומר ומצד זה אין טהרה במקווה, (ב) מצד משמש אדם ומשמשיו ומצד זה יש לו טהרה במקווה כמו כל פשוטי כלי עץ. נ"ל שבזה יהיה לו טהרה במקווה, משום שבמקרה שבו אין טהרה במקווה הרי זה מצד שטומאתו קלה כמו שכתב הרמב"ם שאינו בכלל הכלים; לכן אם נוסף טעם של טומאה מצד שהוא משמש אדם ומשמשיו נלע"ד שתהיה לו טהרה במקווה.

37. אולם לרבנו חננאל שלפיו כאמור לעיל הקל-וחומר בא לרבות מפץ של חלף ושיפה, לכאורה גם במפץ של צבעים נדרש הקל-וחומר – שאף שעשוי מחלף ושיפה מקבל טומאה כפי שכתבנו לעיל ולכן אין לו טהרה במקווה, מכל מקום תהיה נפקא מינה במפץ של קנים – לפי רבנו חננאל יש לו טהרה במקווה ולדברינו בדעת הרמב"ם אין לו טהרה במקווה.

מבוססת על הקל-וחומר, אם כן כשם שלמפץ המיוחד למדרס אין טהרה במקווה, כך גם יהא דין מפץ של צבעים.³⁸

ה. סיוע לפירושנו בדעת הרמב"ם: דינו של שק

לפי הצעתנו מיושבים על נכון דברי הרמב"ם במקומות נוספים. במשנה (כלים כ, א) נאמר כי "הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפתחו – הרי אלו טמאים מדרס". על כך כתב הרמב"ם (פירוש המשנה, שם):

אמר שהכלים הללו הואיל ופעמים יושבין עליהן כשהן שלמים ללא נקב הרי הן כאלו נעשו מתחלה לשני הדברים יחד, שיהו מכלי קבול ולשבת עליהן, ולפיכך אם נפתחו ויצאו מכלל דין כלי קבול וטהרו מטומאת שרץ הרי הן נשארין בדין המשכב ומתטמאין במדרס.

מדברי הרמב"ם מבואר שהשקים טמאים מדרס גם קודם שנפתחו; והמשנה חידשה כי אף כשנפתחו – ויצאו מדין כלי קבול וטהורים מטומאת שרץ – הרי הם טמאים מדרס. במילים אחרות: הרמב"ם סבור כי ייתכן שחפץ מסוים ייטמא במדרס אך יהיה טהור משאר טומאות – אף מדרבנן.³⁹

בדברי הרמב"ם הללו מבואר גם ששק מיוחד למדרס ולכן אף קודם שנפתח – טמא מדרס. כעין זה כתב במקום נוסף בפירוש המשנה (שם טז, ז): "השק משמש את האדם לפי שאפשר שישב עליו או יתכסה בו או ילבשנו". אלא שאם כן קשה: משק אנו למדים שפשוטי כלי עץ המשמשים את האדם ומשמשיו טמאים מדרבנן בטומאת מת,⁴⁰ אולם כיוון ששק טמא מדרס, מן ההכרח שהוא טמא בשאר טומאות אף אם אינו משמש אדם ומשמשיו, ממילא לא ברור איך נלמד הצורך שהחפץ ישמש אדם ומשמשיו, הלוא בשק עצמו לא דרשנו זאת! כמו כן קשה שהרי משק למדנו שכלי המקבל טומאה צריך להיות מיטלטל מלא וריקן (בכורות לח ע"א) – וזה דאורייתא לכל הדעות – אולם אם שק מיוחד למדרס, הוא מקבל

38. נראה שיש נפקא מינה בזה לעניין ביאור משנת שלושה מפצים שהבאנו לעיל, וזו לשון הרמב"ם בהל' כלים כז, ט: "שלשה מפצין הן: העשוי לשיבה טמא מדרס, ושל צבעים שמניחין בו את הכלים טמא טמא מת, ושל גתות שנותנין עליו ענבים ומחפין בו טהור מכלום לפי שאינו ממשמשי אדם". מדבריו משמע ששל צבעים טמא טמא מת משום שהוא משמשי אדם ומשמשיו והיינו שטומאתו מדין פשוטי כלי עץ, ולדברינו הוא הדין במיוחד למדרס טמא טמא מת משום שהוא פשוטי כלי עץ המשמשים את האדם ומשמשיו. אולם לפי הסבר המנחת-חינוך והתפארת-ישראל בדעת הרמב"ם, נראה שיש שני ענייני טומאת מת במפץ: מפץ המיוחד למדרס טמא טמא מת משום שהוא טמא מדרס, ולכן אף אם אינו משמש את משמשי האדם אלא רק את האדם טמא טמא מת; טומאת מפץ באינו מיוחד למדרס מדין פשוטי כלי עץ שאם משמש את האדם ומשמשיו טמא טמא מת.

39. ואכן, התוספות-יום-טוב (כלים כד, ד) התקשה בעניין זה וראו שכתב שם באריכות ולדברינו ניחא.

40. ראה לעיל הערה 2.

טומאת מת אף אם אינו מיטלטל מלא וריקן! אכן, לפי הצעתנו בדעת הרמב"ם מיושבים הדברים על נכון: אף שששק טמא מדרס, אילו לא היה מיטלטל מלא וריקן, ולא היה משמש אדם ומשמשיו – היה טהור משאר טומאות.⁴¹

ט. יישוב הראיות המורות שיש לרמב"ם את הכלל של כל המטמא מדרס

מן האמור עד כה עולה כי לפי הרמב"ם הכלל "כל המטמא מדרס – מטמא מת" אינו מקובל על הרמב"ם באופן גורף. אכן, כאמור לעיל מכמה מקורות נראה שהרמב"ם נקט כלל זה ונבקש עתה ליישבם.

עיון בדברי הרמב"ם בהקשרם מלמד כי הרמב"ם לא פירש כלל זה לעניין הקביעה מה בפועל נטמא במת, אלא לענין הגדרת כלי מקבל טומאה. בכל ההקשרים שבהם הובא כלל זה בדברי הרמב"ם, הוא אינו עוסק בעיקר טומאת כלים – נושאים שבהם עסק בתחילת הלכות כלים, בפרק א ובפרק ד. העובדה שהרמב"ם לא הביא דינים אלה במקומם מורה כי לדעתו – כפי שאכן כתב בפרקים הנזכרים – מהתורה כלי קיבול נטמא ומדרבנן גם חפץ המשמש אדם ומשמשיו. לעומת זאת, דבריו בפרק כג אמורים לעניין סוג הכלי: אל תאמר שמפץ אינו נחשב כלי לטומאת מת, שכן כלל גדול בידינו שכיוון שמפץ מטמא מדרס – הוא הדין בשאר טומאות.⁴² כיוצא בזה יש לפרש את יתר המקומות שבהם כתב כלל זה.

נראה שכך יש לפרש גם את קביעתה של המשנה (גדה ו, ג) ואת הסברו של הרמב"ם בפירוש המשנה על אתר:

אמר ה' בזב והיושב על הכלי אשר ישב עליו וכו', ובא בקבלה יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליו יהא טמא, תלמוד לומר והיושב על הכלי אשר

41. אפשר שהתוספות סוברים ששק בעיקרו לא נחשב עשוי למדרס, משום שאינו עשוי אלא לשאת בו דברים. לכן, השק שהתורה דיברה בו אינו מיוחד למדרס, אלא שבני אדם עשו אותו למדרס. אפשר גם שהתוספות מפרשים שלא למדנו אלא שנצרך דמיון לשק (המיטלטל מלא וריקן ומשמש אדם ומשמשיו) אבל לא למדנו שנצריך זהות מלאה לשק – שכן בשק לא נדרש מיטלטל מלא וריקן ומשמש אדם ומשמשיו. את משנת "הכרים והכסתות" – שממנה נראה שאחר שנפחתו, אינם מיטמאים בשאר טומאות – פירש בחידושי הגר"א שבין קודם שנפחתו בין אחר כך טמאים מדרס, אלא דקמ"ל שאף שנפחתו עדיין טמאים מדרס שלא בטל מהם תשיש המדרס, וממילא כיוון שטמאים מדרס, טמאים טמא מת ע"ש.

42. הוא הדין לסוגיית הגמרא במסכת סוכה (כ ע"א): "תנן התם: כל החוצלות מטמאין טמא מת, דברי רבי דוסא, וחכמים אומרים: מדרס. מדרס – אין, טמא מת – לא? והא אנן תנן: כל המטמא מדרס מטמא טמא מת! אימא: אף מדרס". אפשר שהרמב"ם מפרש שהגמרא אינה דנה מצד חוצלות אין להם כלי קיבול אלא מצד שאינם כלי לקבל טומאת מת, ועל זה מקשה "והא אנן תנן: כל המטמא מדרס מטמא טמא מת. יש לציין כי המים-טהורים (כלים יז, יז חרד"ן א) כתב שהרמב"ם לא גרס משפט זה.

ישב עליו מי שמיוחד לשיבה, יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתינו. הנה נתבאר שהכלים שאינן ראויין למשכב ולמושב אינן מתטמאין במדרס הזב ומתטמאין הן טומאת מת, וזה הוא ענין אמרם אומרין זבב עמוד ונעשה מלאכתנו ואין אומרין בטמא מת עמוד ונעשה מלאכתנו מן המדרס.

לפי הסברו, כוונת המשנה אינה לעניין כלי קיבול. המשנה מלמדת כי לעניין טומאת מדרס – מן ההכרח שהחפץ יהיה מיוחד למדרס; ואם אינו מיוחד, אזי אף שטמא טמא מת, טהור מן המדרס. לעומת זאת, להפך הדברים שונים: אם ישנו חפץ מיוחד למדרס, הוא אינו צריך להיות מיוחד לטמא מת אלא כיוון שמטמא במדרס – מטמא בטמא מת.⁴³ הדברים תואמים את הכלל העקרוני הדורש כלי קיבול או תשמיש אדם ומשמשו.

גם את הסוגיה בבכורות (לח ע"א), שממנה הוכיחו הראשונים את דין "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת", יש ליישב לפי הצעתנו על פי דברי המי-נפתוח. לשון הסוגיה שם היא:

ואין לו תוך בכלי שטף דאורייתא בר קבולי טומאה הוא? דומיא דשק בעינין, מה שק מיטלטל מלא וריקן – אף כל מיטלטל מלא וריקן! בהנך דחזו למדרסות.

המי-נפתוח (סי' לד, אות א) ביאר שהקביעה "בר קבולי טומאה הוא" אינה אמורה לעניין שאר טומאות קאמר, אלא רק לטומאת מדרס עצמו, ושכן פירש רש"י. דומה שהרמב"ם יפרש סוגיה זו באופן דומה.

י. סיכום

במאמר זה עסקנו בדין "כל המטמא מדרס – מטמא טמא מת" בדברי הרמב"ם. כפי שראינו, רוב הראשונים סברו שכל חפץ המקבל טומאת מדרס – מקבל גם טומאת מת. הם למדו דין זה מן האמור בגמרא במסכת שבת: קל-וחומר ממפץ. לעומתם, בדברי הרמב"ם בסוגיה זו נמצאה סתירה לכאורה: מצד אחד, הוא הזכיר כלל זה כמה פעמים; ומצד שני, מדבריו במקומות אחרים נראה שאם לאותו כלי המטמא מדרס אין בית קיבול – הוא אינו נטמא במת. כמו כן לא ברור כיצד פירש הרמב"ם את הקל-וחומר בסוגייה במסכת שבת.

ראינו כי האחרונים עסקו בעניין זה. המנחת-חינוך פירש שהרמב"ם סובר את הקל-וחומר מדאורייתא, אך על דבריו קשה: נראה שהרמב"ם אינו סובר כקל-וחומר זה, לפחות לא מדאורייתא. עוד ראינו שהתפארת-ישראל פירש שהרמב"ם סובר כקל-וחומר זה אך

---

43. אפשר שזו כוונת התוספות-יום-טוב (כלים כד, ד) שכתב "ול' רש"י בפ"ו דנדה שאין לך כלי הראוי למושב הזב שאין שם כלי עליו וראוי לקבל כל טומאות. וכמו שהעקתיו שם. ולפי זה יתכן שדעת רש"י כהרמב"ם. ולא בכל ראוי למדרס אומרת שמטמאים ג"כ בשאר הטומאות".

מדרבנן בלבד; אך על דבריו קשה: מדברי הרמב"ם נראה שאף מדרבנן פשוטי כלי עץ הטמאים מדרס – אינם נטמאים במת אלא הם הם משמשי אדם ומשמשיו.

לבסוף הצענו את תירוצנו בדעת הרמב"ם. ביארנו שלפי הרמב"ם, תכליתו של הקל-חומר אינה לרבות פשוטי כלי עץ המיוחדים למדרס וטמאים גם במת, אלא לרבות מפץ שאין לו צורת כלי שמקבל טומאה כל עיקר: אומנם כדי שכלי יקבל טומאת מת הוא צריך בית קיבול אך הקל-חומר מרבה מפץ אף שאינו בכלל הכלים האמורים בתורה.

לבסוף הצענו את תירוצנו בדעת הרמב"ם. ביארנו שלפי הרמב"ם, העיקר היסודי שמחמתו כלי עץ מקבל טומאה הוא קיומו של כלי קיבול וזה נשאר תמיד; כל תכליתו של הקל-חומר אינה לרבות פשוטי כלי עץ המיוחדים למדרס שיהיו טמאים גם במת, אלא לרבות מפץ שאין לו צורת כלי שמקבל טומאה. לפי דברינו, הקל-חומר לא בא לרבות חידוש מהותי בכל הכלים, כלומר שכל כלי המטמא מדרס מטמא טמא מת, אלא דין צדדי במפץ – שאף שאינו בכלל כלים האמורים בתורה, הוא עשוי לקבל טומאת מת. אלא שבפועל, כדי שכלי יקבל טומאת מת הוא צריך בית קיבול, ולכן מהתורה מפץ אינו מקבל טומאה אולם מדרבנן מקבל טומאה – מחמת הקל-חומר. במקומות שבהם כתב הרמב"ם כלל זה, זוהי כוונתו: לא לרבות פשוטי כלים אלא לרבות סוגי כלים.

בשדה ספר

